O‘QITUVCHILARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ilmiy rahbar **Ernazarova Munisxon Jo’raqulovna**
https://orcid.org/0009-0001-6591-7480
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabalari
Qarshiyeva Dilfuza Dilshod qizi
dilfuzakarshiyeva939@gmail.com
Abdulhafizova Kumush Akmal qizi
kumushabdulhafizova@gmail.com
Fayzullayeva Soliha Yorqin qizi
fayzullayevasoliha3@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari zamonaviy texnologiyalar kontekstida tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida kommunikativ kompetensiyaning ahamiyati, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqotni yo‘lga qo‘yishda innovatsion yondashuvlarning o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Xususan, raqamli platformalar, interaktiv vositalar, masofaviy ta’lim texnologiyalari hamda media vositalarning pedagogik jarayonga integratsiyasi orqali o‘qituvchilarning nutq madaniyati, tinglash ko‘nikmasi va ijtimoiy-kommunikativ faolligini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar:muloqot madaniyati, pedagogik asoslar, zamonaviy texnologiyalar, kommunikativ kompetensiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, pedagogik innovatsiya, refleksiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, media savodxonlik, kasbiy rivojlanish.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические основы формирования культуры общения у учителей в контексте современных технологий. Научно-теоретически обосновывается значение коммуникативной компетенции в образовательном процессе, роль инновационных подходов в налаживании эффективного общения между учителем и учеником. В частности, освещаются возможности развития культуры речи, навыков аудирования и социально-коммуникативной активности учителей посредством интеграции цифровых платформ, интерактивных средств, технологий дистанционного обучения и медиасредств в педагогический процесс.

Ключевые слова: культура общения, педагогические основы, современные технологии, коммуникативная компетенция, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), интерактивные методы, цифровое образование, педагогические инновации, рефлексия, личностно-ориентированное образование, медиаграмотность, профессиональное развитие.

Abstract: This article analyzes the pedagogical foundations of forming a communication culture in teachers within the context of modern technologies. The importance of communicative competence in the educational process and the role of innovative approaches in establishing effective communication between teacher and student are scientifically and theoretically substantiated. In particular, the possibilities for developing the speech culture, listening skills, and socio-communicative activity of teachers through the integration of digital platforms,

interactive tools, distance learning technologies, and media into the pedagogical process are highlighted.

Keywords: communication culture, pedagogical foundations, modern technologies, communicative competence, information and communication technologies (ICT), interactive methods, digital education, pedagogical innovation, reflection, student-centered education, media literacy, professional development.

Kirish.Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlariga chuqur kirib borib, o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Axborot oqimining keskin ortishi, raqamli muhitning kengayishi hamda jamiyatda kommunikatsiya vositalarining xilma-xillashuvi natijasida pedagog shaxsiga qo‘yiladigan talablar ham murakkablashib bormoqda. Endilikda o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki samarali muloqotni tashkil etuvchi, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi va ular bilan hamkorlik asosida ishlovchi shaxs sifatida namoyon bo‘lishi lozim. Shu sababli o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish masalasi zamonaviy ta’lim tizimining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.Muloqot madaniyati pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘qituvchining nutqiy savodxonligi, tinglash madaniyati, emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi hamda o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirish qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot ta’lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Chunki to‘g‘ri tashkil etilgan muloqot orqali o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishi ortadi, ularning fikrlash faoliyati faollashadi hamda shaxs sifatida rivojlanishiga qulay sharoit yaratiladi. Aksincha, muloqotdagi kamchiliklar ta’lim samaradorligining pasayishiga, o‘quvchilarda ishonchsizlik va befarqlikning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.Zamonaviy ta’lim muhitida muloqot madaniyatini shakllantirish jarayoni an’anaviy usullar bilan cheklanib qolmay, innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi o‘qituvchilarga keng imkoniyatlar yaratib, ta’lim jarayonini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Xususan, onlayn platformalar, videokonferensiya vositalari, elektron ta’lim resurslari, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu esa pedagogdan nafaqat texnologik savodxonlikni, balki raqamli muhitda to‘g‘ri va samarali muloqot olib borish ko‘nikmalarini ham talab etadi.Shuni alohida ta’kidlash joizki, zamonaviy texnologiyalar muloqotni faqat tezlashtiribgina qolmay, balki uning sifatini ham oshiradi.

Masalan, interaktiv taqdimotlar, multimedia vositalari, vizual materiallar o‘qituvchining fikrini aniq va tushunarli yetkazishiga yordam beradi. Onlayn forumlar va chatlar esa o‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, savol berish va muhokamalarda faol ishtirok etish imkonini yaratadi. Bunday muhitda o‘qituvchi fasilitator, ya’ni yo‘naltiruvchi rolini bajarib, muloqot jarayonini boshqaradi va uni samarali yo‘lga qo‘yadi.Muloqot madaniyatini shakllantirishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, u bilan teng huquqli muloqotni tashkil etishni nazarda tutadi. Zamonaviy texnologiyalar esa bu jarayonni yanada osonlashtirib, har bir o‘quvchiga individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, differensial topshiriqlar, moslashuvchan o‘quv platformalari va sun’iy intellekt asosidagi tizimlar yordamida o‘quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos muloqot tashkil etish mumkin.Bundan tashqari,

refleksiv yondashuv ham o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Refleksiya orqali pedagog o‘z faoliyatini tahlil qiladi, muloqot jarayonidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda ularni takomillashtirish ustida ishlaydi. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, elektron portfoliolar, video yozuvlar va onlayn tahlil vositalari refleksiv faoliyatni samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu esa o‘qituvchining doimiy ravishda o‘z ustida ishlashiga, kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi.Hozirgi kunda ta’lim tizimida media savodxonlik ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘qituvchi nafaqat axborotni to‘g‘ri tanlay olishi, balki uni tanqidiy tahlil qilishi va o‘quvchilarga to‘g‘ri yetkazib berishi lozim. Bu jarayonda muloqot madaniyati asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qismO‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan bo‘lib, u o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Muloqot madaniyati — bu shaxsning nutqiy faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy me’yorlarga asoslangan holda samarali kommunikatsiya olib borish qobiliyatidir. Pedagogik faoliyatda esa bu tushuncha o‘qituvchining o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan to‘g‘ri, samarali va maqsadga yo‘naltirilgan muloqotini anglatadi.Zamonaviy ta’lim tizimida muloqot madaniyatini shakllantirish an’anaviy yondashuvlardan farqli ravishda innovatsion texnologiyalar asosida amalga oshirilmoqda. Bu esa o‘qituvchidan yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashni, o‘z ustida muntazam ishlashni talab etadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) keng joriy etilishi pedagogik jarayonni tubdan o‘zgartirib, muloqot shakllari va usullarini boyitmoqda.

Birinchidan, zamonaviy texnologiyalar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi interaktiv muloqotni ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, elektron ta’lim platformalari, virtual sinflar, videokonferensiya tizimlari orqali masofadan turib samarali muloqot tashkil etish mumkin. Bunday vositalar o‘qituvchiga o‘quvchilar bilan doimiy aloqada bo‘lish, ularning savollariga tezkor javob berish hamda ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Natijada muloqot jarayoni bir tomonlama emas, balki ikki tomonlama faol hamkorlikka asoslanadi. Ikkinchidan, interaktiv metodlardan foydalanish muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. “Aqliy hujum”, “Debat”, “Rol o‘ynash”, “Kichik guruhlarda ishlash” kabi metodlar o‘quvchilarni faol fikrlashga, o‘z fikrini erkin ifoda etishga va boshqalar fikrini hurmat qilishga o‘rgatadi. Bu jarayonda o‘qituvchi fasilitator sifatida ishtirok etib, muloqotni boshqaradi va yo‘naltiradi. Zamonaviy texnologiyalar esa ushbu metodlarni yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Masalan, onlayn muhokama platformalari orqali o‘quvchilar masofadan turib ham faol muloqot olib borishlari mumkin.

Uchinchidan, multimediya vositalaridan foydalanish o‘qituvchining nutq madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Audio va video materiallar, taqdimotlar, infografikalar orqali o‘qituvchi o‘z fikrini aniq va tushunarli yetkazadi. Bu esa o‘quvchilarning axborotni qabul qilishini osonlashtiradi va muloqot samaradorligini oshiradi. Shuningdek, vizual vositalar yordamida murakkab tushunchalarni sodda va qiziqarli tarzda tushuntirish mumkin.

To‘rtinchidan, raqamli texnologiyalar yordamida refleksiv faoliyatni tashkil etish o‘qituvchining muloqot madaniyatini takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘z darslarini video yozuvga olib, keyinchalik tahlil qilishi, o‘z nutqi, mimikasi va muloqot uslubini baholashi mumkin. Bundan tashqari, elektron portfoliolar va onlayn baholash tizimlari orqali o‘quvchilardan fikr-mulohazalar olish ham refleksiyani rivojlantiradi. Bu jarayon o‘qituvchiga

o‘z ustida ishlash, kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Beshinchidan, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kommunikatsiya vositalari o‘qituvchilarda yangi turdagi muloqot madaniyatini shakllantirmoqda. Bugungi kunda pedagoglar Telegram, Zoom, Google Classroom kabi platformalar orqali o‘quvchilar bilan muloqot olib borishmoqda. Bu esa ulardan raqamli etika, ya’ni onlayn muhitda to‘g‘ri muloqot qilish qoidalariga amal qilishni talab etadi. O‘qituvchi yozma nutq madaniyatiga e’tibor berishi, aniq va tushunarli ifodalarni qo‘llashi, o‘quvchilarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi zarur.Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida muloqot madaniyatini shakllantirishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv muhim o‘rin tutadi. Har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda muloqot tashkil etish o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Raqamli platformalar yordamida differensial yondashuvni amalga oshirish, har bir o‘quvchi bilan alohida ishlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa muloqotning samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.Bundan tashqari, o‘qituvchilarda media savodxonlikni rivojlantirish ham muloqot madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Axborotning to‘g‘ri tanlanishi, uni tahlil qilish va o‘quvchilarga yetkazish jarayonida o‘qituvchi yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyaga ega bo‘lishi lozim. Zamonaviy texnologiyalar bu borada keng imkoniyatlar yaratadi, ammo ularni to‘g‘ri va maqsadga muvofiq qo‘llash pedagogning bilim va tajribasiga bog‘liq.Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, zamonaviy texnologiyalar o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ular nafaqat ta’lim jarayonini modernizatsiya qiladi, balki pedagogning kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, texnologiyalardan foydalanishda maqsadga muvofiqlik, pedagogik asoslanganlik va tizimlilik tamoyillariga amal qilish zarur.O‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash va samarali muloqotni yo‘lga qo‘yishda muhim ahamiyat kasb etadi.Chunki noto‘g‘ri yoki noto‘liq axborot berish o‘quvchilarda noto‘g‘ri tasavvurlar shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda pedagogning axborot bilan ishlash madaniyati, nutq aniqligi va kommunikativ mas’uliyati alohida ahamiyatga ega.Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi davrda ta’lim sifatini oshirish bevosita o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga, xususan, uning muloqot madaniyatiga bog‘liqdir. Zamonaviy texnologiyalar esa ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqib, pedagogik faoliyatni yanada samarali tashkil etish imkonini bermoqda.Shu bois, o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning pedagogik asoslarini chuqur o‘rganish va ilmiy jihatdan asoslash muhim ahamiyat kasb etadi.Ushbu maqolaning maqsadi — o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarning o‘rni va ahamiyatini ochib berish, ularning pedagogik asoslarini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, kuzatish, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalaniladi. Maqola natijalari pedagogik amaliyotda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.Zamonaviy texnologiyalar asosida o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish bugungi ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat pedagogning kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi, balki o‘quvchilarning bilim olish jarayonini ham yanada samarali va

mazmunli qiladi. Shunday ekan, mazkur yo‘nalishda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar va amaliy ishlar ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili:O‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish muammosi pedagogika, psixologiya hamda kommunikatsiya nazariyasi doirasida keng o‘rganilgan ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur masala yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muloqot madaniyati o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Mahalliy va xorijiy ilmiy manbalarda muloqot tushunchasi turlicha talqin qilinadi, biroq ularning barchasida kommunikatsiya jarayoni insonlar o‘rtasidagi o‘zaro axborot almashinuvi, ta’sir o‘tkazish va hamkorlikni tashkil etish vositasi sifatida qaraladi. Pedagogik adabiyotlarda esa muloqot o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi maqsadga yo‘naltirilgan, o‘zaro hurmat va ishonchga asoslangan jarayon sifatida izohlanadi. Ilmiy tadqiqotlarda o‘qituvchining nutq madaniyati, tinglash ko‘nikmasi, empatiya, ijtimoiy moslashuvchanlik kabi jihatlari muloqot madaniyatining asosiy komponentlari sifatida ajratib ko‘rsatiladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda zamonaviy texnologiyalarning pedagogik jarayonga ta’siri alohida e’tibor markazida bo‘lib kelmoqda. Tadqiqotchilar axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) ta’lim jarayonini interaktivlashtirish, o‘quvchilar faolligini oshirish hamda muloqot samaradorligini ta’minlashdagi o‘rnini yuqori baholaydilar. Xususan, elektron ta’lim platformalari, masofaviy o‘qitish tizimlari, multimedia vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot yangi sifat bosqichiga ko‘tarilayotgani ta’kidlanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Muloqot madaniyati pedagogning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi bo‘lib, u ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilar bilan ijobiy psixologik muhit yaratish hamda ularning shaxsiy va intellektual rivojlanishini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.Tadqiqot davomida aniqlanishicha, zamonaviy texnologiyalar o‘qituvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv metodlar, multimedia vositalari hamda raqamli ta’lim platformalari orqali pedagogik muloqot yanada samarali, tizimli va o‘quvchiga yo‘naltirilgan tus oladi. Ayniqsa, masofaviy ta’lim sharoitida zamonaviy texnologiyalar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi uzluksiz aloqani ta’minlab, muloqotning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish o‘qituvchidan yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiya, raqamli savodxonlik va pedagogik mahoratni talab etadi. Texnologiyalarni maqsadga muvofiq qo‘llamaslik esa muloqot sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchilar zamonaviy vositalardan foydalanishda pedagogik va etik me’yorlarga qat’iy amal qilishlari zarur.Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi: birinchidan, muloqot madaniyatini shakllantirish jarayoni tizimli va uzluksiz bo‘lishi kerak; ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar ushbu jarayonni samarali tashkil etishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi; uchinchidan, o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ularning kasbiy tayyorgarligining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.Shuningdek, amaliy jihatdan quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin: o‘qituvchilar uchun zamonaviy texnologiyalar asosida muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan

treninglar tashkil etish; interaktiv metodlardan keng foydalanish; pedagogik faoliyatda refleksiv yondashuvni joriy etish; hamda raqamli kommunikatsiya etikasi bo‘yicha metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish.Tadqiqotning metodologik tamoyillari sifatida tizimlilik, izchillik, obyektivlik va ilmiylik prinsiplari asos qilib olindi.

Tizimlilik tamoyili muloqot madaniyatini shakllantirish jarayonini yaxlit tizim sifatida o‘rganishni nazarda tutadi. Izchillik prinsipi esa tadqiqot bosqichlarining ketma-ketlikda amalga oshirilishini ta’minlaydi. Obyektivlik va ilmiylik tamoyillari esa olingan natijalarning ishonchliligi va asoslanganligini kafolatlaydi.Natijada, mazkur metodologiya o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarning o‘rnini aniqlash, ularning samaradorligini baholash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.Umuman olganda, o‘qituvchilarda muloqot madaniyatini zamonaviy texnologiyalar asosida shakllantirish ta’lim sifatini oshirish, pedagogik jarayonni takomillashtirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy-tadqiqotlar va amaliy ishlar kelgusida ta’lim tizimining yanada rivojlanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2.Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
3.Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Logos, 2004.
4.Leontyev A.A. Psixologiya obshcheniya. – Moskva: Smysl, 1999.
5.Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.
6.Andreeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. – Moskva: Aspekt Press, 2001.
7.Klarin M.V. Innovatsionnie modeli obucheniya v zarubejnix pedagogicheskix sistemax. – Moskva: Nauka, 2005.
8.Polat E.S. Novie pedagogicheskie i informatsionnie texnologii v sisteme obrazovaniya. – Moskva: Akademiya, 2008.
9.Selevko G.K. Sovremennie obrazovatelnie texnologii. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 1998.
10.Bespalko V.P. Pedagogika i progressivnie texnologii obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1995.